

Obraz psychologa w oczach niepsychologów

Katarzyna Szybińska¹, Dominika Mroczkowska,

Zuzanna Toeplitz

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

THE IMAGE OF THE PSYCHOLOGIST IN THE EYES OF NON-PSYCHOLOGISTS

Abstract. The study deals with the image of the psychologist in the eyes of non-psychologists and whether this image changes with respect to the age of the subjects. Two groups have been studied: children (N=67) and adults (N=116). They selected from a list of adjectives such descriptions that were appropriate to a description of the psychologist. An analysis of findings has shown that in all groups the image of the psychologist was positive, and the subjects were generally unanimous in their selection of particular adjectives. Children and women selected more positive traits; the number of negative traits in all groups did not differ. The convergence of descriptions concerned the number of positive traits in the descriptions of children and adult women, and the number of negative traits in the descriptions of girls and adults. The positive traits mentioned in the descriptions of psychologists consist of three categories, i.e. positive attitude: kind, nice, sympathetic, friendly, warm; strong ego: patient, calm, composed, even-tempered, inquiring; professional responsibility: trustworthy, discreet, responsible, judicious. The negative traits describe three types of people, i.e. the researcher: with reserve, suspicious, strange, secretive, cool; the ruler: self-confident, cunning, lordly, unpredictable, manipulating; the speaker: conceited, criticising, bigheaded, partial, insidious.

Translated by Jan Klas

W ostatnich latach psychologia w Polsce wkroczyła w nowe obszary życia społecznego i w coraz większym stopniu uczestniczy w codziennym życiu ludzi. Obecność psychologów w mass mediach, na rynku pracy, w szkolnictwie i w usługach zwiększa świadomość społeczną na temat tego zawodu. Zmienia się sposób spostrzegania psychologów, a przypisywane im funkcje społeczne wykraczają poza wcześniejsze ramy, kojarzone z psychologią kliniczną i pomocą terapeutyczną. W wyniku tych procesów rośnie zapotrzebowanie na pomoc psychologiczną i kształtuje się świadomość tego zapotrzebowania, co wpływa na formowanie się jego roli zawodowej, jak i na to, jak psychologowie są postrzegani. Dbałość o godności zawodu psychologa jest kwestią tym istotniejszą, że psychologia staje się dziedziną tak użyteczną i rozpowszechnioną. Z jednej strony – kodeks zawodowy stawia psychologom wysokie wymagania dotyczące predyspozycji osobowościowych i profesjonalnego przygotowania. Z drugiej – psycholog w swojej pracy musi pogodzić określone oczekiwania i wyobrażenia klientów odnoszące się do jego zachowania i cech osobowościowych. Zarówno wymagania, jak i oczekiwania kształtują społeczny obraz psychologa.

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, jaki jest obraz psychologa we współczesnym świecie.

PRACA PSYCHOLOGA JAKO SŁUŻBA SPOŁECZNA

Praca w zawodzie psychologa jest jedną z form pełnienia służby społecznej, czyli działania na rzecz innego człowieka, dla jego dobra. Ze względu na specyfikę wykonywanej pracy cechy indywidualne osoby mają kluczowe znaczenie dla pełnionej służby.

Osobowość pracownika służby społecznej ma zasadnicze znaczenie, ponieważ czerpanie z zasobów „ja” stanowi podstawowy element zawodowego funkcjonowania (Davies, 1985). Jego cechy, zalety i wady są naturalnym wyposażeniem do pracy z klientem. Cechy wymagane od pracowników służby społecznej poszczególnych profesji mogą różnić się między sobą. W literaturze przedmiotu spotykamy próby utworzenia listy cech składających się na warsztat dobrego praktyka. Często cytowana jest lista autorstwa Comptona i Galawaya (za: Davies, 1985). Można ją ogólnie odnieść do wszystkich osób podejmujących służbę społeczną, wskazując tym samym istotę i fundament ich pracy. Autorzy wymieniają sześć kluczowych atrybutów dobrego pracownika socjalnego: (1) radość życia i akceptacja zmian; (2) brak konformizmu i otwartość; (3) samoświadomość, autentyczność; (4) pragnienie zwiększania u ludzi swobody wyboru i kontroli nad własnym życiem; (5) odwaga w realizacji celów pracy socjalnej; (6) wrażliwość na klienta.

Davies (1985) podaje własną listę właściwości, które – jak podkreśla – powinny być rozwijane i kształtowane w toku pracy socjalnej. Według niego podstawowymi cechami pracownika socjalnego są: ciepło, sprawność działania, wrażliwość, dar przekonywania, empatia, samoświadomość, wiedza, praktyczne nastawienie

¹ Adres do korespondencji: Katarzyna Szybińska, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa; e-mail: kasiatzybinska@onet.poczta.pl

i autentyczność. Jednocześnie Compton i Galaway zaznaczają, że nie ma jednego, idealnego wzorca zachowań i cech w pracy socjalnej, ponieważ każdy pracownik socjalny jest inny i „jest niemal tyle typów «pomagaczy», ilu ludzi potrzebujących pomocy” (Davies, 1985, s. 110).

Wśród znawców przedmiotu i praktyków istnieje zgodność co do tego, że cechy osobowościowe osoby zajmującej się pomaganiem stanowią nieodłączny element pracy w służbie społecznej i są warunkiem jej powodzenia.

„Każdy zawód wymaga od jego wykonawców określonych cech, określonego postępowania, zalet i cnót. Zachowanie zgodne z tymi wymaganiami określa się mianem etyki zawodowej” (Kaczyńska, 1998, s. 15). Etyka zawodowa, kojarząca z danym zawodem wzór osobowy pracownika wyposażonego w dane cechy i postępującego zgodnie z określonymi normami, wyznacza wzory zachowań przedstawicieli danego zawodu, a także ich rolę zawodową i społeczną. „Rola zawodowa przewiduje niemal całość tego, co człowiek ma robić i myśleć” (za: Lazari-Pawłowa, 1971). Rolę zawodową konstytuują oczekiwania społeczne, które wyznaczają zakres powinności w ramach zawodu. Określone cechy pracownika i przestrzeganie przez niego norm stanowi warunek konieczny realizowania wyznaczonych zadań.

PERCEPCJA SPOŁECZNA PSYCHOLOGA

Przypisywanie innym ludziom pewnych cech i oczekiwania wobec nich, a także związane z tym emocje określa się w psychologii mianem spostrzegania ludzi (Skarżyńska, 1981). Jest to proces pozwalający człowiekowi na orientację w świecie społecznym. Obserwując innych ludzi i ich zachowania oraz dzięki informacjom otrzymywanym od osób trzecich, człowiek gromadzi wiedzę, która po przetworzeniu staje się częścią jego reprezentacji poznawczej świata społecznego. W wyniku doświadczeń społecznych kształtują się subiektywne reprezentacje konkretnych osób, ale powstają też subiektywne reprezentacje osób pełniących określone role społeczne czy zawodowe oraz subiektywne reprezentacje idealnych cech, jakimi powinien się charakteryzować człowiek – idealny przedstawiciel określonej roli społecznej lub zawodowej. Reprezentacja umysłowa stanowi o całej ludzkiej wiedzy, kieruje procesami myślenia i zapamiętywania, wpływa na to, jak człowiek interpretuje rzeczywistość.

Jedną z form reprezentacji świata społecznego są stereotypy (Kurcz, 1995). Umysł ludzki, przetwarzając informacje ze świata zewnętrznego, dokonuje ich kategoryzacji. Stereotypy to takie struktury poznawcze zakodowane w umyśle, które w sposób uproszczony, nadmiernie zgeneralizowany, bez uwzględnienia całej możliwej wiedzy na dany temat, odnoszą się do jakiejś kategorii społecznej. Najważniejszymi kategoriami społecznymi są grupy ludzkie związane z płcią, narodowością czy rasą. Stereotypowa reprezentacja kategorii niezbyt precyzyjnie oddaje wszystkie jej atrybuty, jest ograniczona do cech typowych lub ekstremalnych czy idealnych; często są to cechy wyraziste lub akcentowane w danym kontekście czy przez przyjętą normę. Proces spostrzegania ludzi jest uwarunkowany wieloma czynnikami związanymi z właściwościami i sytuacją zarówno osoby spostrzeganej, jak i spostrzegającej. Wśród istotnych w tym procesie właściwości obiektu percepcji wymienia się role społeczne i zawodowe, jakie pełni spostrzegana osoba. Uczymy się stereotypów określonych ról społecznych i zawodowych, także sama informacja o pełnionej przez jakąś osobę roli zawodowej jest podstawą do przypisania jej określonych, typowych dla tej roli cech i zachowań. Rola społeczna i zawodowa wyznacza zakres akceptowanych zachowań i cech psychicznych człowieka, który tę rolę pełni. Cechy przypisywane osobie na podstawie informacji o pełnionej przez nią roli zawodowej bądź społecznej to cechy stereotypowe, potrzebne bądź wymagane ze względu na specyfikę pełnionych ról. Spostrzegana przez podmiot niezgodność pod względem przejawianych właściwości między tym, jaka osoba jest, a jej rolą może prowadzić do negatywnej oceny tej osoby i przypisania jej dodatkowych właściwości uzasadniających tę niezgodność. W ocenie cech istotnych dla pełnienia określonych ról zawodowych występują jednak różnice między poszczególnymi osobami. W spostrzeganiu ról zawodowych podstawowe znaczenie ma perspektywa osoby spostrzegającej. Różnice w spostrzeganiu dobrze ukazują badania Musgrove i Taylor (za: Skarżyńska, 1981) nad spostrzeganiem cech dobrego nauczyciela przez uczniów i nauczycieli. Za najważniejsze właściwości dobrego nauczyciela uczniowie uznali cechy związane z umiejętnością skutecznego nauczania, natomiast nauczyciele najwyższej cenili cechy osobowości. Różne punkty widzenia osób spostrzegających mogą więc wpływać na oczekiwania formułowane wobec przedstawicieli określonych ról zawodowych odnośnie do ich sposobu zachowania się i cech osobowościowych.

Te prawidłowości procesu spostrzegania ról społecznych i zawodowych można odnieść do opisanych wcześniej zagadnień etyki zawodowej służb społecznych. Powinności pracownika, w znaczeniu, w jakim określa je etyka zawodowa, czy tak jak je ujmują profesjonaliści albo też jak spostrzegają je laicy, mogą prowadzić do różnych, względem tej grupy zawodowej, oczekiwań i wyobrażeń na jej temat. Spostrzeganie zawodu psychologa i związany z tym obraz psychologa wśród klientów ma istotne znaczenie dla realizowania przez tę grupę swojej roli zawodowej.

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

Badania Szczukiewiczza (2003) na temat oczekiwań wobec psychologa wskazują, że wśród badanych osób istnieje zgodne wyobrażenie na temat powodów, dla których ludzie korzystają z jego pomocy. Zarówno te osoby badane, które nigdy nie korzystały z profesjonalnej pomocy psychologicznej, jak i te, które w okresie prowadzenia badania uczestniczyły w psychoterapii, równie często podawały konflikty rodzinne jako przyczynę korzystania przez ludzi z pomocy psychologicznej. W tzw. grupie zdrowej był to powód wymieniany najczęściej (70%), obok nerwic (65,5%), trudności w wychowywaniu dzieci i zaburzeń psychicznych (po 49,4%). Osoby badane, które były pacjentami, najczęściej podawały nerwice (83,8%) jako przyczynę korzystania z pomocy psychologicznej, w drugiej kolejności wymieniały konflikty rodzinne (75%), a następnie problemy alkoholowe (69%). Badani byli też zgodni w przekonaniach na temat zadań profesjonalnej pomocy, na co wskazują wysokie (wyższe u pacjentów) oceny stopnia skuteczności pomocy psychologicznej w rozwiązywaniu problemów w trzech obszarach: w życiu rodzinnym, emocjonalnym i kwestiach egzystencjalnych.

Każda osoba może być potencjalnym klientem psychologa, jednak klienci są skłonni najczęściej zgłaszać się do psychologa z powodu problemów rodzinnych, jako członkowie rodzin, do których – w odczuciu badanych – pomoc ta jest przede wszystkim adresowana. W świetle wyników cytowanych badań interesujące stają się pytania o to, w jaki sposób spostrzegany jest psycholog w środowisku rodzinnym, jaki jest obraz psychologa w zależności od ról pełnionych w rodzinie, jak postrzegają ten zawód rodzice, a jak dzieci? Każdy z członków rodziny ze względu na wiek i płeć znajduje się na innym etapie życia, pełni odmienne role społeczne i realizuje różne zadania. Z perspektywy teorii spostrzegania zmienna wieku jest istotną właściwością podmiotu wpływającą na procesy percepcji. Proces spostrzegania społecznego podlega pewnym systematycznym zmianom w zależności od wieku podmiotu. Reprezentacje poznawcze i generowane w związku z nimi oczekiwania wobec obiektów percepcji różnią się między sobą w zależności od wieku podmiotu, co potwierdzają dotychczasowe wyniki badań nad rozwojem percepcji u dzieci. Ta kwestia, w odniesieniu do percepcji zawodu psychologa, jest przedmiotem naszych badań. To także próba odpowiedzi na następujące pytanie: Czy zmienna wieku w systematyczny sposób różnicuje obraz psychologa u badanych? Czy obraz roli psychologa zmienia się w zależności wieku danej osoby?

Wpływ wieku na percepcję społeczną

Percepcja społeczna podlega zmianom związanym z rozwojem podmiotu (Skarżyńska, 1981). Reprezentacje poznawcze innych osób zmieniają się zarówno pod względem treści, jak i formy. Najważniejsze zmiany w percepcji społecznej dotyczą okresu do 12. roku życia, gdy rozwój następuje szczególnie intensywnie. Tworzone przez dziecko opisy wraz z wiekiem stają się bardziej zróżnicowane, dokładniejsze i abstrakcyjne. Zmniejsza się liczba używanych przez dziecko określeń o silnym zabarwieniu afektywnym oraz określeń egocentrycznych, opisujących relacje dziecka ze spostrzeganym człowiekiem. W opisach zaczyna przeważać liczba kategorii deskryptywnych, różnicujących opisywaną osobę od podmiotu, a maleje liczba kategorii ewaluatywnych. Wraz z wiekiem zwiększa się liczba używanych przez dzieci opisów wewnętrznych, psychologicznych właściwości człowieka, a opisy w coraz mniejszym stopniu dotyczą cech fizycznych. Charakterystyki innych ludzi stają się też bardziej ustrukturalizowane. Z wiekiem maleje liczba określeń negatywnie wartościujących, jednocześnie używane przez dzieci kategorie wartościujące negatywnie są bardziej zróżnicowane. Zmniejszenie liczby negatywnych określeń tłumaczy efekt socjalizacji i wpływu norm rodziców na opisy dzieci. Regulacyjna teoria spostrzegania wiąże wzrost zróżnicowania wśród kategorii negatywnych z większym znaczeniem regulacyjnym negatywnych obiektów dla podmiotu i dążeniem do lepszego ich poznania.

Badania nad stereotypami i uprzedzeniami u dzieci (Weigl, 1999) wykazały bardzo wczesne występowanie, już nawet u trzylatków, uproszczonej, stereotypowej percepcji i uprzedzeń. Dzieci między 7. a 13. rokiem życia operują różnymi stereotypami dotyczącymi płci, rasy, wieku i języka. Zwykle stereotypom towarzyszą negatywne oceny i postawy, które – jak wskazuje część wyników badań – zmniejszają się wraz z wiekiem. Wśród źródeł stereotypowych sądów i uprzedzeń u dzieci wymienia się rodzinę (Jones, Gerard, 1967; Dix, Grusec, 1985). Wynika to z założenia o dużym wpływie poglądów rodziców, a zwłaszcza matek, na przekonania i postawy dzieci. Przeprowadzone badania nad podobieństwem poglądów dzieci i rodziców nie pozwalają na wyciągnięcie tak jednoznacznych wniosków. Weigl (1999), badając stereotypy płciowe i etniczne wśród dzieci i ich rodziców, otrzymała wyniki wskazujące na grupowe podobieństwo poglądów dzieci, ich matek i ojców, zaś niskie korelacje poglądów poszczególnych dzieci i ich rodziców. Zbieżność poglądów dzieci i matek okazała się większa, niż miało to miejsce w przypadku porównań z ojcami. Badania te wskazały na jeszcze jedną ciekawą prawidłowość, mianowicie podobieństwo poglądów dzieci i matek było większe, gdy dotyczyły one kategorii mniej znanych (nietypowych zachowań mniej znanych grup osób), z którymi miały one mniejszy kontakt, mniejsze doświadczenie.

Rola zawodowa jako kategoria percepcji społecznej

Nie ma wątpliwości, że w procesie spostrzegania interpersonalnego role zawodowe stanowią ważną kategorię percepcyjną. Reprezentacja umysłowa tej kategorii może mieć postać stereotypu danej grupy zawodowej,

wówczas jej obraz jest uproszczony i zgeneralizowany. Z punktu widzenia grupy, której dotyczy stereotyp, stanowi źródło ważnych informacji, zwłaszcza gdy grupa ta pełni funkcje służby społecznej. Metody badania stereotypów społecznych bazują na listach przymiotników, z których badani wybierają te określenia, jakie ich zdaniem najlepiej charakteryzują ocenianą grupę. Pozwala to na odtworzenie w miarę pełnego „obrazu” danej grupy. Tak badany stereotyp można analizować, według Edwardsa (za: Kurcz, 1995), pod kątem jedności – czyli zgodności odpowiedzi, jakie dają badani, ukierunkowania – przewagi pozytywnych bądź negatywnych cech, stopnia akceptacji poszczególnych cech stereotypu oraz jakości – czyli treści stereotypu. Dotychczasowe badania stereotypów przy użyciu list cech wskazują na przewagę w opisach ocen pozytywnych nad negatywnymi, przy jednoczesnej dominacji deskrypcji – opisu nad ewaluacją (oceną). Kurcz (1995) zwraca również uwagę na istotne dla analizy treści stereotypu rozróżnienie kategorii cech, z jakich się on składa. Autorka proponuje, opierając się na kryterium podanym przez Wojciszke (1991), podział na trzy kategorie: cechy sprawnościowe – odnoszące się do relacji pozasobowych, związanych z wykonywaniem zadań; cechy moralnościowe – mówiące o ocenie etycznej; cechy osobowościowe – dotyczące lubienia bądź nienubienia i skłonności do podejmowania kontaktów osobistych z daną osobą. Jak wynika z badań Szczukiewicza (2003) nad oczekiwaniami wobec pomocy psychologicznej, wśród badanych istnieje zgodność w wyborze cech uważanych za najistotniejsze w pracy terapeuty. W obu grupach osób badanych – pacjentów i zdrowych – dominują te same kategorie określeń używanych do opisu terapeuty. Najczęściej wybierano cechy należące do kategorii: pozytywny stosunek, otwartość i silne *ego*. Dość często w obu grupach wskazywano określenia z kategorii empatia (tę kategorię cech częściej wybierali pacjenci) oraz kategorii wiedza i umiejętności zawodowe (częściej wskazywanej przez osoby zdrowe). Niewiele osób wybierało określenia z kategorii samoświadomość, doświadczenie osobiste i wygląd zewnętrzny, uważanych za bardzo istotne w szkoleniu profesjonalistów. Wydają się, że badania te potwierdzają dużą zgodność między tym, jakie wymagania stawia osobom profesjonalnie zajmującym się pomaganiem kodeks etyki zawodowej, a oczekiwaniami społecznymi. Nie mniej ważna jest kwestia, czy w opinii potencjalnych klientów psycholog spełnia te warunki profesjonalizmu. Otwarte pozostaje więc niezwykle ważne z punktu widzenia efektywności wykonywanej pracy pytanie o to, jak spostrzegany jest psycholog w swojej roli zawodowej.

METODA

Przedmiotem badania był obraz psychologa w oczach niepsychologów. W badaniach użyto listy przymiotnikowej. Przeprowadzono analizę ilościową na podstawie liczby wybieranych przez badanych przymiotników pozytywnych i negatywnych, a także analizę treściową zawartości opisu.

Techniki badawcze

Do badania użyto kwestionariusza – listy przymiotników do opisu psychologa – autorstwa Dominiki Mroczkowskiej i Katarzyny Szybińskiej. Przy tworzeniu narzędzia wykorzystano Listę Przymiotników (The Adjective Check List) H. G. Gougha i A. B. Heilbruna (1965), w tłumaczeniu J. Jakubowskiego, oraz Polską Listę Przymiotnikową (PLP) – narzędzia do diagnozy pięciu wielkich czynników osobowości, opracowanego przez Piotra Szarotę (1995), z których arbitralnie wybranych zostało 108 przymiotników służących do opisu psychologa. Przymiotniki połączono w 54 pary przeciwstawnych sobie cech. Taka konstrukcja kwestionariusza miała umożliwić lepsze zrozumienie znaczenia poszczególnych przymiotników. W 50 parach każdemu z przymiotników przypisać można pozytywne lub negatywne znaczenie, w przypadku trzech par (pary: nr 28: Przebiegły – naiwny, nr 33: Władczy – uległy, nr 35: Pewny siebie – nieśmiały) ocena ta jest niejednoznaczna. Przymiotniki: przebiegły, naiwny, władczy, uległy mają negatywne znaczenie, a przymiotniki: pewny siebie i nieśmiały można uznać za pozytywne bądź negatywne. Para nr 54: Omylny – nieomylny została potraktowana jako marker. Osoby badane wybierały z listy tylko te przymiotniki, które – ich zdaniem – pasowały do opisu psychologa, przy zastrzeżeniu, że z każdej pary można wybrać tylko jeden przymiotnik. W sumie mogły zaznaczyć od 1 do 54 przymiotników. Na wynik składają się trzy liczby: *lc* – całkowita liczba zaznaczeń, czyli suma wszystkich wybranych przymiotników z listy, *lp* – liczba cech pozytywnych i *ln* – liczba cech negatywnych. Liczba wybranych przymiotników pozytywnych i negatywnych świadczyła o tym, jaki jest obraz psychologa u osób badanych. Przewaga wybranych przymiotników pozytywnych nad negatywnymi oznaczała obraz pozytywny, zaś większa liczba przymiotników negatywnych – obraz negatywny. Instrukcja do kwestionariusza wzorowana była na instrukcji ACL. Rzetelność kwestionariusza zbadano na niezależnej grupie 65 studentów polonistyki. Oceniono, że α Cronbacha (0,68) świadczy o wystarczającej rzetelności zastosowanej metody.

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

Osoby badane i przebieg badania

W badaniu wzięły udział 183 osoby. Zbadanych zostało 67 jedenasto- i dwunastolatków (klasa V szkoły podstawowej) wraz z rodzicami. W grupie dzieci kwestionariusz wypełniły 33 dziewczynki i 34 chłopców, w grupie dorosłych 66 kobiet i 50 mężczyzn. Wszyscy byli mieszkańcami Warszawy i okolic. Badanie zostało przeprowadzone w okresie od lutego do czerwca 2003 roku. Zarówno dzieci, jak i rodzice wyrazili zgodę na udział w badaniu.

Spośród 67 badanych rodzin 18 było niepełnych. W 17 przypadkach były to rodziny, w których dzieci pozostają pod opieką matek. Pod względem formalnym może mieć to wpływ na uzyskane wyniki, gdyż liczba mężczyzn biorących udział w badaniu jest mniejsza niż liczba kobiet. Jednak te rodziny zostały uwzględnione w badaniu, ponieważ ilość rodzin niepełnych w grupie badanej pokazuje, że nie jest to zjawisko marginalne w społeczeństwie. Wydaje się również, że jest to grupa, która może korzystać z porady psychologicznej częściej niż rodziny pełne.

W badaniu jedną z istotnych zmiennych był uprzedni kontakt z psychologiem. Uczestnik badania mógł wybrać jedną z trzech możliwości: nigdy nie miałam / miałem kontaktu z psychologiem; miałam / miałem kontakt z psychologiem w roli zawodowej; znam psychologa towarzysko. Dla części badanych osoba przeprowadzająca badanie była pierwszym psychologiem, z którym mieli kontakt. Spotkanie mogło wpłynąć na wypełnienie kwestionariusza. Dzieci często nie umiały stwierdzić, czy miały kontakt z psychologiem. W takim przypadku informacji udzielał opiekun. Najczęściej dzieci kontaktowały się z psychologiem w szkole lub w poradni, zajmującym się dysgrafią bądź dysleksją.

WYNIKI BADAŃ

Obraz psychologa u osób badanych

Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic pomiędzy osobami, które miały jakikolwiek kontakt z psychologiem (zarówno w roli zawodowej, jak i towarzysko), a tymi, dla których badanie było pierwszym spotkaniem. W związku z tym zdecydowano, że wszystkie analizy będą przeprowadzane w stosunku do całej grupy.

Wstępna analiza średnich wartości obrazu psychologa wykazała, że średnia liczba zaznaczanych przez osoby badane przymiotników pozytywnych (lp) jest dużo wyższa niż średnia przymiotników negatywnych (ln).

Pokazują to dane zawarte w tabeli 1.

W celu sprawdzenia, w jaki sposób są ze sobą powiązane poszczególne miary obrazu psychologa, przeprowadzono analizę korelacji średnich liczby całkowitej, pozytywnych i negatywnych przymiotników.

Tabela 1.**Średnie miar obrazu psychologa w grupie badanych**

| Miara | Średnie |
|----------------------------------|---------|
| Liczba całkowita przymiotników | 25 |
| Liczba pozytywnych przymiotników | 22 |
| Liczba negatywnych przymiotników | 2 |

Tabela 2.**Korelacje średnich miar obrazu psychologa**

| Miara | Liczba pozytywnych przymiotników | Liczba negatywnych przymiotników |
|----------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|
| Liczba całkowita przymiotników | 0,97* | 0,40* |
| Liczba pozytywnych przymiotników | | 0,15** |

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie); ** Korelacja jest istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie)

Otrzymane wyniki, zawarte w tabeli 2, wskazują na wysoką korelację ocen pozytywnych i negatywnych z całkowitą liczbą zaznaczanych przymiotników. W przypadku ocen pozytywnych korelacja ta jest wyższa ($r = 0,97$). Jednocześnie między liczbą przymiotników pozytywnych i negatywnych występuje niska korelacja ($r = 0,15$).

Przedstawione wyniki wskazują na względną niezależność ocen pozytywnych i negatywnych w obrazie psychologa, przy jednoczesnym silnym związku całkowitej liczby zaznaczeń z każdą z kategorii cech. Można przypuszczać, że wzrost całkowitej liczby zaznaczonych przymiotników nie oznacza wzrostu liczby jednorodnych ewaluatywnie cech, jednak ta zależność jest silna w przypadku cech pozytywnych.

W ramach analizy jakościowej wyników wzięto pod uwagę także częstość występowania w opisach poszczególnych określeń pozytywnych i negatywnych. Przymiotniki wybierane do opisów najczęściej oraz te, które wybierane były przez badanych najrzadziej, prezentują tabele 3 i 4.

Dane pokazują wyższy procent osób wybierających przymiotniki pozytywne. W przypadku 25 przymiotników pozytywnych, czyli połowy z 50 pozycji kwestionariusza, istnieje ponad 50-procentowa zgodność wśród osób badanych w wyborze tych cech do opisu psychologa. Różnice w liczbie zaznaczeń pomiędzy kolejnymi na liście przymiotnikami pozytywnymi są niewielkie, wahają się w granicach 2%. Wyniki wskazują, że wszystkie z przymiotników pozytywnych znajdujących się na liście pasowały do opisu psychologa, pozycje zaznaczane najrzadziej: pokorny i prostolinijny, wybrało około 16-17% badanych. Przymiotnik najczęściej wybierany przez osoby badane to „uprzejmy” (84% badanych zaznaczyło go jako pasujący do opisu psychologa), kolejne przymiotniki to: cierpliwy i spokojny – wybierane w 75% kwestionariuszy.

Tabela 3.**Lista pozytywnych przymiotników uporządkowanych w kolejności malejących sum zaznaczeń (procent osób wybierających poszczególne cechy wymienione w kwestionariuszu)**

| Nr | Przymiotnik | Suma zaznaczeń | Procent |
|----|----------------|----------------|---------|
| 3 | uprzejmy | 153 | 84,0 |
| 41 | cierpliwy | 137 | 75,0 |
| 2 | spokojny | 137 | 75,0 |
| 24 | pomocny | 135 | 74,0 |
| 6 | godny zaufania | 135 | 74,0 |
| 19 | miły | 130 | 71,0 |
| 23 | dyskretny | 126 | 69,0 |
| 31 | sympatyczny | 126 | 69,0 |
| 10 | zaangażowany | 120 | 66,0 |
| 39 | przyjazny | 119 | 65,0 |
| 18 | opanowany | 119 | 65,0 |
| 1 | towarzyski | 118 | 64,0 |
| 40 | życzliwy | 116 | 63,0 |
| 16 | odpowiedzialny | 114 | 62,0 |
| 47 | słuchający | 111 | 61,0 |
| 20 | mądry | 111 | 61,0 |
| 17 | przewidywalny | 48 | 26,0 |

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

| | | | |
|----|-----------------|----|------|
| 34 | skromny | 47 | 26,0 |
| 53 | samokrytyczny | 44 | 24,0 |
| 51 | niemanipulujący | 38 | 21,0 |
| 50 | pokorny | 34 | 19,0 |
| 29 | prostolinijny | 30 | 16,0 |

Wśród cech negatywnych badani najczęściej wskazywali na przymiotnik „pewny siebie” (46,5% osób uznało go za określenie pasujące do opisu psychologa). Kolejne przymiotniki negatywne wybierane najczęściej, ale przy dużo niższej frekwencji, to: z dystansem (19%), podejrzliwy, przebiegły, dziwny (15%), władczy (13%), gadatliwy (11%). W przypadku pozostałych 49 negatywnych pozycji kwestionariusza liczba zaznaczeń nie przekroczyła 10%. Znaczna część określeń negatywnych (23 cechy) została wybrana tylko przez jedną lub dwie osoby (1-2%), dwa przymiotniki, porywczy i złośliwy, nie zostały wybrane w żadnym z kwestionariuszy. W sumie większość negatywnych pozycji nie odpowiadała według osób badanych opisowi psychologa.

Tabela 4.

Lista negatywnych przymiotników uporządkowanych w kolejności malejących sum zaznaczeń (procent osób wybierających poszczególne cechy wymienione w kwestionariuszu)

| Nr | Przymiotnik | Suma zaznaczeń | Procent |
|-----|-------------------|----------------|---------|
| 35a | pewny siebie | 85 | 46,5 |
| 30 | z dystansem | 34 | 19,0 |
| 5 | podejrzliwy | 28 | 15,0 |
| 28a | przebiegły | 27 | 15,0 |
| 45 | dziwny | 27 | 15,0 |
| 33a | władczy | 24 | 13,0 |
| 47 | gadatliwy | 20 | 11,0 |
| 17 | nieprzewidywalny | 17 | 9,0 |
| 34 | zarozumiały | 17 | 9,0 |
| 37 | krytykujący | 16 | 9,0 |
| 51 | manipulujący | 15 | 8,0 |
| 52 | skryty | 15 | 8,0 |
| 19 | niemiły | 2 | 1,0 |
| 24 | szkodzący | 2 | 1,0 |
| 38 | chciwy | 2 | 1,0 |
| 42 | niezrównoważony | 2 | 1,0 |
| 3 | nieuprzejmy | 1 | 1,0 |
| 14 | leniwy | 1 | 1,0 |
| 16 | nieodpowiedzialny | 1 | 1,0 |
| 39 | wrogi | 1 | 1,0 |
| 44 | kłótlivy | 1 | 1,0 |
| 18 | porywczy | 0 | 1,0 |
| 40 | złośliwy | 0 | 1,0 |

Wstępna analiza wyników wskazuje na występowanie różnic między badanymi grupami. Z uwagi na nierówne liczebności grup i różnice średnich w grupach, w celu ich porównania, poszczególnym wynikom w każdej z grup zostały przypisane kolejne rangi dla niepowtarzalnych wartości. Rangi odpowiadające pozycji, jaką zajmuje dany przymiotnik ze względu na liczbę zaznaczeń, zostały przypisane w taki sposób, że przymiotnik wybierany w danej grupie najczęściej otrzymał rangę równą 1. W przypadku przymiotników, których wartości rang w grupach różnią się nie więcej niż o 1 lub 2, można mówić o zgodności obrazu psychologa wśród dzieci i dorosłych (zob. tabela 5 i 6).

Większe różnice w liczbie zaznaczeń poszczególnych przymiotników między grupami występują także wtedy, gdy wartości rangi różnią się co najmniej o 5 rang. Wśród tych przymiotników można wyróżnić takie, które są częściej zaznaczane przez dzieci, i takie, na które częściej wskazują osoby dorosłe. Tabela 7 zawiera przymiotniki pozytywne i negatywne częściej wybierane (mniejsza ranga) przez daną grupę badanych w porównaniu z drugą grupą, gdy różnica między wartościami rang przymiotników była większa od 5.

OBRZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

Tabela 5.

Rangi sum zaznaczeń poszczególnych przymiotników pozytywnych w grupach dzieci i dorosłych

| Nr | Przymiotnik | Rangi sum zaznaczeń w grupach | |
|----|-----------------|-------------------------------|---------|
| | | dzieci | dorośli |
| 3 | uprzejmy | 1 | 1 |
| 41 | cierpliwy | 3 | 5 |
| 2 | spokojny | 5 | 3 |
| 24 | pomocny | 3 | 6 |
| 6 | godny zaufania | 6 | 4 |
| 10 | zaangażowany | 6 | 9 |
| 18 | opanowany | 10 | 7 |
| 40 | życzliwy | 7 | 10 |
| 16 | odpowiedzialny | 9 | 10 |
| 47 | sluchający | 12 | 10 |
| 4 | ciepły | 13 | 11 |
| 12 | tolerancyjny | 10 | 12 |
| 15 | rozważny | 15 | 14 |
| 7 | solidny | 15 | 17 |
| 26 | prawdomówny | 14 | 18 |
| 37 | wyrozumiały | 17 | 19 |
| 49 | konsekwentny | 22 | 18 |
| 25 | wrażliwy | 23 | 21 |
| 38 | bezinteresowny | 24 | 26 |
| 43 | praktyczny | 25 | 27 |
| 17 | przewidywalny | 27 | 29 |
| 34 | skromny | 26 | 30 |
| 53 | samokrytyczny | 27 | 31 |
| 51 | niemanipulujący | 28 | 32 |
| 50 | pokorny | 29 | 33 |
| 29 | prostoliniorny | 30 | 33 |

W trakcie analizy danych, przeprowadzonej po zebraniu wyników, podjęto próbę przyporządkowania określeń z listy przymiotników do różnych kategorii oraz sprawdzenia, czy istnieją różnice między przymiotnikami w poszczególnych kategoriach.

Klasyfikacja cech została przeprowadzona zgodnie z zawartymi w artykule Szczukiewicza (2003) dziesięcioma kategoriami określeń do opisu psychologa (1 – empatia, 2 – silne *ego*, 3 – otwartość, 4 – pozytywny stosunek do innych, 5 – samoświadomość, 6 – wiedza i umiejętności, 7 – doświadczenie osobiste, 8 – wysokie walory ogólnoludzkie, 9 – wygląd zewnętrzny, 10 – odpowiedzialność zawodowa). Nie stwierdzono istotnych różnic między średnimi sum zaznaczeń w poszczególnych kategoriach. Można jednak wyróżnić kategorie przymiotników najczęściej wskazywane przez badanych. Należą do nich kategorie: 4 ($m = 55$), 2 i 10 ($m = 54$) oraz nieco rzadziej wybierane – 8 ($m = 50$), 6 i 1 ($m = 48$); najmniej osób wybierało określenia z kategorii 5, 7 ($m = 29$) i 3 ($m = 43$), co jest zaskakujące, ponieważ kategoria 3 była jedną z najczęściej wybieranych przez respondentów w badaniach Szczukiewicza. Pozostałe średnie w poszczególnych kategoriach potwierdziły rozkład wyników otrzymanych przez tego badacza.

Tabela 6.

Rangi sum zaznaczeń poszczególnych przymiotników negatywnych w grupach dzieci i dorosłych

| Nr | Przymiotnik | Rangi sum zaznaczeń w grupach | |
|-----|------------------|-------------------------------|---------|
| | | dzieci | dorośli |
| 35a | pewny siebie | 1 | 1 |
| 30 | z dystansem | 3 | 2 |
| 5 | podejrzliwy | 7 | 3 |
| 28a | przebiegły | 4 | 4 |
| 33a | władczy | 5 | 6 |
| 47 | gadatliwy | 6 | 8 |
| 17 | nieprzewidywalny | 8 | 7 |
| 34 | zarozumiały | 7 | 9 |
| 37 | krytykujący | 12 | 5 |
| 51 | manipulujący | 10 | 7 |

KATARZYNA SZYBIŃSKA, DOMINIKA MROCZKOWSKA, ZUZANNA TOEPLITZ

| | | | |
|-----|--------------|----|----|
| 52 | skryty | 10 | 7 |
| 21 | przemądrzały | 11 | 9 |
| 29 | podstępny | 12 | 8 |
| 11 | łatwowierny | 9 | 12 |
| 33b | uległy | 9 | 12 |
| 2 | niespokojny | 12 | 10 |
| 10 | obojętny | 12 | 10 |
| 22 | stronniczy | 10 | 13 |
| 28b | naiwny | 12 | 11 |
| 53 | zarozumiały | 11 | 12 |

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

Tabela 7.

Przymiotniki pozytywne i negatywne częściej wybierane przez badane grupy w zależności od wieku (różnica między wartościami rang przymiotników była większa niż 5)

| Przymiotniki | Porównywane grupy | |
|--------------|--|---|
| | dzieci | dorośli |
| pozytywne | miły sympatyczny przyjazny towarzyski mądry rozumiejący porządny sprawiedliwy skuteczny pracowity bezpieczny poważny otwarty ugodowy ufny uczuciowy zwyczajny pokorny | dyskretny zrównoważony dociekliwy sumienny bezbiasny bezpośredni |
| negatywne | dziwny niepoważny nieczuły | krytykujący chłodny oschły |

Różnice między dziećmi a osobami dorosłymi w obrazie psychologa

Analiza wyników wykazała, że istnieją istotne statystycznie różnice między średnimi poszczególnych wartości obrazu psychologa w grupie dzieci i dorosłych. Jak ilustruje tabela 8, różnice istotne statystycznie dotyczą dwóch miar: liczby średnich sum zaznaczeń (I_e) i średnich sum przymiotników pozytywnych (I_p); w przypadku trzeciej miary, czyli średniej liczby zaznaczanych określeń negatywnych (I_n), analiza średnich wykazała brak istotnych różnic między grupami.

Jak widać (tabela 8 i rysunek na s. 205), do opisu psychologa dzieci wybierały więcej przymiotników ($m = 33$) niż badane osoby dorosłe ($m = 21$), $t(200) = 5,62$; $p < 0,0001$. Również istotna statystycznie okazała się różnica średnich sum przymiotników pozytywnych w obu grupach, $t(200) = 5,84$; $p < 0,001$. Dzieci wybierały więcej przymiotników pozytywnych ($m = 29$), niż miało to miejsce w grupie dorosłych ($m = 19$). Jednocześnie nie wystąpiły różnice w liczbie wybieranych przymiotników negatywnych; w obu grupach średnia wynosiła 2. Podsumowując można powiedzieć, że dzieci wybierały z listy przymiotników więcej cech do opisu psychologa, w większości były to cechy pozytywne. Różnice między dziećmi a dorosłymi w obrazie psychologa dotyczą liczby przymiotników pozytywnych; liczba cech negatywnych jest w obu grupach zbliżona i dosyć niska.

Tabela 8.

Wartości testu t-Studenta średnich miar obrazu psychologa w grupie dzieci i grupie dorosłych

| Miara obrazu psychologa | Średnie | | Wartość t | Istotność |
|----------------------------------|---------|---------|-----------|-----------|
| | dzieci | dorośli | | |
| Liczba całkowita przymiotników | 33,24 | 21,45 | 5,62 | 0,0001 |
| Liczba pozytywnych przymiotników | 29,39 | 18,69 | 5,84 | 0,0001 |
| Liczba negatywnych przymiotników | 2,31 | 1,81 | 1,01 | n.i. |

Tabela 9.

Średnie miar obrazu psychologa z uwzględnieniem wieku i płci badanych

| Wiek | Płeć | Liczba całkowita przymiotników | Liczba pozytywnych przymiotników | Liczba negatywnych przymiotników |
|------|------|--------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|
| | | | | |

KATARZYNA SZYBIŃSKA, DOMINIKA MROCZKOWSKA, ZUZANNA TOEPLITZ

| | | | | |
|---------|-------------|-------|-------|------|
| Dzieci | dziewczynki | 33,27 | 29,18 | 2,55 |
| | chłopcy | 33,21 | 29,59 | 2,09 |
| Dorośli | kobiety | 24,82 | 21,91 | 1,91 |
| | mężczyźni | 18,07 | 15,46 | 1,72 |

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

W celu pogłębienia analizy obliczono korelacje między poszczególnymi wartościami obrazu psychologa u dzieci i osób dorosłych. Ponieważ wstępna analiza średnich w grupie dorosłych wskazywała na różnice między wynikami dorosłych kobiet i mężczyzn (dane w tabeli 9), przeprowadzona korelacja wyników dzieci i dorosłych uwzględnia podział osób dorosłych ze względu na płeć. Wyniki tej korelacji są przedstawione w tabeli 10.

Tabela 10.

Korelacje miar obrazu psychologa u dzieci z wynikami dorosłych kobiet i mężczyzn

| Przymiotniki | | Kobiety | | | Mężczyźni | | |
|--------------|--------------------|------------------|--------------------|--------------------|------------------|--------------------|--------------------|
| | | liczba całkowita | liczba pozytywnych | liczba negatywnych | liczba całkowita | liczba pozytywnych | liczba negatywnych |
| Dzieci | liczba całkowita | 0,50* | 0,47* | | | | |
| | liczba pozytywnych | 0,47* | 0,47* | | | | |
| | liczba negatywnych | | | 0,38* | | | 0,36* |

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie)

Otrzymane współczynniki korelacji wskazują, że istnieje współzależność wyników dzieci i dorosłych, jest ona jednak związana z płcią osób dorosłych. Współzależność wyników kobiet i dzieci dotyczy wszystkich miar obrazu psychologa. Najsilniej dodatnio korelują między sobą liczby całkowitych zaznaczeń i liczby przymiotników pozytywnych w obrazie psychologa u kobiet i dzieci; wszystkie współczynniki powyżej 0,46 (wyróżnione pogrubionym drukiem w tabeli 10). Niższy, ale również istotny jest współczynnik korelacji liczby określeń negatywnych, zaznaczanych przez kobiety, z liczbą przymiotników negatywnych wybieranych przez dzieci ($r = 0,38$). Stwierdzono jedną istotną korelację między wynikami dzieci i mężczyzn; dotyczy ona liczby zaznaczeń negatywnych ($r = 0,36$).

Dalsza analiza współzależności wyników dzieci i osób dorosłych polegała na sprawdzeniu siły związku poszczególnych miar obrazu psychologa z uwzględnieniem płci dziecka; wyniki tej analizy zawiera tabela 11. Znaczące różnice między korelacjami wyników dziewczynek i chłopców z wynikami osób dorosłych dotyczą korelacji cech negatywnych (wyróżnione pogrubionym drukiem). Omówiona wcześniej, prezentowana w tabeli 10, korelacja liczby cech negatywnych w obrazie psychologa u dzieci i dorosłych (kobiet i mężczyzn), jest istotna tylko w grupie dziewczynek (zob. tabela 11). Liczba cech negatywnych w obrazie psychologa u chłopców nie koreluje istotnie z żadną z miar obrazu psychologa u osób dorosłych (niezależnie od płci). Otrzymane wyniki wskazują, że nie ma związku między żadną z miar obrazu psychologa u badanych chłopców i mężczyzn. Jedynie istotne korelacje wyników chłopców z osobami dorosłymi dotyczą związku liczby całkowitych zaznaczeń i liczby cech pozytywnych z wynikami kobiet na tych samych wymiarach. Oznacza to, że ujawniona współzależność liczby negatywnych cech w obrazie psychologa u dzieci i osób dorosłych dotyczy tylko dziewczynek. Natomiast dwie pozostałe miary obrazu psychologa: liczba całkowita i liczba cech pozytywnych, u wszystkich dzieci są związane z wynikami kobiet na tych wymiarach. Związek wyników dzieci i mężczyzn odnosi się tylko do negatywnych cech obrazu psychologa.

Tabela 11.

Korelacje miar obrazu psychologa u dzieci z wynikami dorosłych, uwzględniające podział osób badanych ze względu na płeć

| Przymiotniki | | | Kobiety | | | Mężczyźni | | |
|--------------|-------------|--------------------|------------------|--------------------|--------------------|------------------|--------------------|--------------------|
| | | | liczba całkowita | liczba pozytywnych | liczba negatywnych | liczba całkowita | liczba pozytywnych | liczba negatywnych |
| Dzieci | dziewczynki | Liczba całkowita | 0,54* | 0,45* | | | | |
| | | Liczba pozytywnych | 0,49* | 0,46* | | | | |
| | | Liczba | | | 0,76* | | | 0,59* |

KATARZYNA SZYBIŃSKA, DOMINIKA MROCZKOWSKA, ZUZANNA TOEPLITZ

| | | | | | | | | |
|--|---------|----------------------------|-------|-------|--|--|--|--|
| | | negatyw- nych | | | | | | |
| | chłopcy | Liczba całkowita | 0,49* | 0,52* | | | | |
| | | Liczba pozytyw- nych | 0,46* | 0,48* | | | | |
| | | Liczba negatyw- nych | | | | | | |

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie)

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW INTERPRETACJA WYNIKÓW

Obraz psychologa

Ponieważ nie zaobserwowano różnic w wynikach związanych z wcześniejszymi kontaktami z psychologiem, otrzymane wyniki omówione zostaną zgodnie z czterema wymiarami analizy stereotypów zaproponowanymi przez Edwardsa (za: Kurcz, 1995). Pierwszy z nich dotyczy ukierunkowania stereotypu, przewagi pozytywnych bądź negatywnych cech, drugi jednorodności, czyli zgodności odpowiedzi, jakie dają badani, trzeci jakości, czyli treści stereotypu, zaś czwarty odnosi się do stopnia akceptacji poszczególnych cech. Zebrane dane pozwalają na ustosunkowanie się do trzech spośród przedstawionych wymiarów, nie dają jednak możliwości bezpośredniego wnioskowania o stopniu akceptacji cech stereotypu wśród badanych. Odwołano się jednak do tego wymiaru w celu przedstawienia wątpliwości odnoszących się do badania, a także możliwości zmian metodologicznych w ewentualnych dalszych badaniach na temat stereotypu psychologa.

Ukierunkowanie. Zgromadzone dane wykazały, że osoby badane znacznie częściej wybierały do opisu psychologa określenia pozytywne. Przewaga przymiotników pozytywnych nad negatywnymi wskazuje na pozytywne ukierunkowanie obrazu psychologa wśród osób badanych. Duża liczba całkowita określeń używanych w opisach świadczy o bogactwie tych opisów. Wyniki korelacji poszczególnych miar obrazu psychologa pokazują, że istnieje związek liczby całkowitej zaznaczeń z każdą z miar obrazu psychologa. W przypadku liczby przymiotników pozytywnych współczynnik korelacji jest bardzo silny, natomiast wtedy, gdy dotyczy cech negatywnych, jest słabszy. Jednocześnie obie miary są między sobą bardzo słabo, dodatnio skorelowane. O ile w przypadku korelacji liczby całkowitej z liczbą przymiotników pozytywnych i negatywnych wynik nie jest zaskakujący, są to bowiem jej składowe, o tyle ciekawy jest brak systematycznego związku pomiędzy liczbą negatywnych i pozytywnych określeń. Można wnioskować, że nie występują one zamiennie w opisach, a raczej w nich współwystępują. Obraz psychologa jest pozytywny i możemy mówić o jego spójności ewaluatywnej, pojawiają się w nim jednak także cechy negatywne.

W interpretacji otrzymanych wyników trzeba uwzględnić fakt, że dotychczasowe badania nad stereotypami przy użyciu listy cech wskazują na występowanie w tworzonych opisach przewagi ocen pozytywnych nad negatywnymi. Kurcz (1995) tłumaczy ten efekt wiarą w przewagę w populacji cech pozytywnych nad negatywnymi. Ludzie żywią zwykle uogólnione pozytywne oczekiwania wobec świata w ogóle, a względem innych osób w szczególności, i uważają pozytywne ustosunkowania interpersonalne za częstsze i bardziej prawdopodobne od ustosunkowań negatywnych (Wojciszke, 1991). Wydaje się także, że w przeprowadzonym badaniu duży wpływ na sposób wypełniania kwestionariusza przez osoby badane mogła mieć też potrzeba aprobaty społecznej, czyli liczenie się przez badanych z ewentualną dezaprobatą w przypadku ujawniania opinii, na które nie ma społecznego przyzwolenia. Postępowanie zgodne z zasadą niemówienia źle o innych i niechęć do ujawniania negatywnych sądów mogły być wzmacniane przez indywidualny i bezpośredni kontakt z osobami, których ocena miała pośrednio dotyczyć. Dodatkowy wpływ na otrzymane w badaniu wyniki miało z pewnością to, że zgoda na wzięcie udziału w badaniu zależała w dużej mierze od opinii badanych o psychologach. Część osób odmawiała wzięcia udziału w badaniu z powodu złej opinii o psychologach. W związku z tym negatywnych głosów mogło być mniej.

Nawiązując do otrzymanych niskich korelacji wad i zalet, warto odwołać się do badań Weigl (1999) nad stereotypami etnicznymi. Otrzymane przez nią wyniki wskazują na wysokie korelacje między wadami i zaletami. W większości były to korelacje dodatnie – im więcej zalet, tym więcej wad, a tylko w przypadku trzech na 36 ocenianych narodowości korelacje były ujemne (mniej zalet, więcej wad). Korelacje dodatnie dotyczyły narodów faworyzowanych, a ujemne wystąpiły w przypadku narodów stygmatyzowanych. Liczba wad jest więc słabym wskaźnikiem braku przychylności. Korelacja wad i zalet w opisie może świadczyć o pozytywnym ustosunkowaniu i lepszej znajomości obiektu przez oceniający podmiot aniżeli w przypadku oceny jednorodnej zarówno pozytywnej, jak i negatywnej. Opisane mechanizmy mają znaczenie dla interpretacji wyników prezentowanych tu badań. Przy próbie wnioskowania o rzeczywistym stosunku badanych do psychologów i ich znajomości specyfiki tego zawodu, trzeba zastanowić się, czy tak duża liczba pozytywnych zaznaczeń wynika z (nie)znajomości tematu, czy może z uogólnionej, potocznej wiedzy, nie popartej doświadczeniem – kontaktem z psychologiem bądź wcześniejszą refleksją. Poza tym duże znaczenie dla sposobu, w jaki odpowiadali badani, mogła mieć zmienna aprobaty społecznej i chęć spełnienia oczekiwań osób prowadzących badanie.

Jednorodność. Zgodność, z jaką badani wybierają daną cechę, jest podstawą uznania jej za element stereotypu. Treść stereotypu stanowią cechy, które wybierane są przez większość osób biorących udział w badaniu. W badaniach nad stereotypami przyjmuje się różne wartości określające minimalny procent osób, które wybrały daną cechę, by można ją było uznać za stereotypową. Przyjęcie w badaniach progu 50% wydaje się najbardziej adekwatne. W przypadku analizy prezentowanych tu wyników znacznie ograniczyłoby to jednak możliwości interpretacji, ponieważ większość cech negatywnych wybierano z mniejszą zgodnością. Zastosowano

więc próg 50% tylko do omówienia cech pozytywnych. W przypadku stosowania w badanych parach przeciwieństw, w analizie ważna jest też zgodność osób badanych w wyborze określonego krańca skali. W sytuacji niezgodnych wyborów, gdy badani wybierają różne bieguny tego samego wymiaru, cecha nie jest włączana do stereotypu.

W otrzymanych wynikach badań widoczna jest duża zgodność badanych w wyborze określeń pozytywnych. Połowa cech została wybrana przez więcej niż 50% badanych. Wysoka zgodność odnosi się do wszystkich pozytywnych pozycji kwestionariusza – żadne z określeń nie zostało uznane za zupełnie nie pasujące do opisu psychologa. Jednomyślność badanych przy wyborze określonych przymiotników waha się od kilkunastu do kilkudziesięciu procent. Tak wysokie wyniki zgodności w wyborze cech mogą świadczyć o tym, że istnieje stereotypowa kategoria, jaką jest zawód psychologa, kojarzona przez badanych z określonym zestawem cech. Z jednej strony wiedza potoczna badanych o występowaniu pewnego typu pozytywnych cech związanych czy też kojarzonych z wykonywaniem zawodu psychologa, a z drugiej – przekonanie o współwystępowaniu ze sobą określonych cech pozytywnych mogło w rezultacie spowodować „rozlanie” się pozytywnej oceny, przy jednoczesnej dużej zgodności w wyborach przymiotników. Możliwe jest też, że semantyczne podobieństwo cech pozytywnych sprawiło, iż badani zaznaczali więcej cech mniej specyficznych, niż miałyby to miejsce, gdyby sami mieli charakteryzować psychologów.

Warto w tym miejscu wspomnieć o jeszcze innej kwestii związanej z zabarwieniem emocjonalnym cech. Wskazywanie przez badanych określeń pozytywnych może świadczyć o wybieraniu danych zgodnych z pozytywną oceną bądź o wybieraniu terminów nie nacechowanych, tj. terminów identyfikujących cały wymiar cechy, np. inteligencja dotyczy całego wymiaru cechy, w przeciwieństwie do głupoty, która jest nazwą jedynie konkretnej wartości na tym wymiarze (Wojciszke, 1991). Zastosowanie przedrostków „nie” przy tworzeniu par antonimów do listy przymiotników mogło nasilić ów efekt (Kurcz, 1995). Te przymiotniki negatywne, które tworzone były przez dodanie do cechy pozytywnej przedrostka „nie”, znajdują się na dalszych pozycjach – są rzadziej wybierane (poza określeniem „nieprzewidywalny” – pozycja 9), przy czym stanowią one większość cech negatywnych z listy.

Wyniki wskazują na znacznie mniejszą zgodność badanych przy wyborze cech negatywnych. Osoby badane znacznie rzadziej wybierały cechy negatywne, w przypadku żadnej z nich ilość zaznaczeń nie przekroczyła 50%, a w przypadku ośmiu określeń wyniosła powyżej 10%. Dwa przymiotniki: porywczy i nieśmiały, nie zostały wybrane przez żadną z osób. Najczęściej wybierana cecha negatywna to pewny siebie (46,5%); kolejne określenia znajdujące się na liście, tj. z dystansem, podejrzliwy, przebiegły, dziwny, władczy, gadatliwy, odznaczają się dużo mniejszą zgodnością. Mimo mniejszej zgodności badanych w wyborze cech negatywnych mają one ważne znaczenie dla interpretacji wyników. Ze względu na dużo większą diagnostyczność cechy negatywne są istotne w przewidywaniu postaw osób badanych, w ocenie prawdopodobieństwa podejmowania i utrzymywania przez nie kontaktu (Wojciszke, 1991).

Jakość. Jakościowej analizy stereotypu dokonano w kwestii podziale na cechy pozytywne i negatywne używane do opisów psychologów. Przy interpretacji treści otrzymanych zestawów określeń odwołano się do klasyfikacji i opisów zaczerpniętych z literatury przedmiotu i przytaczanych w pierwszej części artykułu.

Podział przymiotników pozytywnych, zgodnie z listą dziesięciu kategorii określeń używanych do opisu psychologa, nie przyczynił się do wykrycia istotnych statystycznie różnic w dokonywanych przez badanych wyborach poszczególnych grup przymiotników. Podział ten wydaje się jednak pomocny przy omówieniu jakości, czyli treści opisów. Wśród przymiotników pozytywnych, co do których istniała największa zgodność badanych (powyżej 50%), najliczniejszą grupę stanowią przymiotniki, które można zaliczyć do kategorii cech opisujących *pozytywny stosunek* (kat. 4). Należą do nich określenia: uprzejmy, miły, sympatyczny, przyjazny, życzliwy, ciepły. Na drugim miejscu znalazły się cechy związane z kategorią *silne „ego”* (kat. 2), takie jak cierpliwość, spokój, opanowanie, zrównoważenie, dociekliwość. Trzecią bardzo ważną grupę stanowią cechy odnoszące się do *odpowiedzialności zawodowej* (kat. 10), a więc: godny zaufania, dyskretny, odpowiedzialny, rozważny. W dalszej kolejności badani wybierali określenia z trzech kategorii, *wysokie walory ogólnoludzkie* (kat. 8), czyli: zaangażowany, tolerancyjny, sprawiedliwy, oraz *wiedza i umiejętności zawodowe* (nr 6): pomocny, mądry, porządny, skuteczny i – niemal równie często – określenia z kategorii *empatia* (nr 1): słuchający, rozumiejący. Prezentowane tu wyniki są bardzo zbliżone do wyników otrzymanych przez Szczukiewiczę (2003). Zwraca jednak uwagę jedna znacząca różnica. W grupie badanych przez niego osób na drugim miejscu znalazły się określenia odnoszące się do *otwartości*, a prezentowane tu wyniki wskazują, że badani znacznie rzadziej wybierają przymiotniki należące do tej kategorii, częściej natomiast odnoszą się do odpowiedzialności zawodowej psychologów. To ciekawe, że spośród cech takich, jak towarzyski, prawdomówny, prostolinijny, bezpośredni, zwyczajny w badanej grupie osób jedynie „towarzyski” znalazł się wśród przymiotników wybieranych najczęściej. Pozostałe określenia zajmują dużo niższe pozycje na liście, a „prostolinijny” jest na ostatnim miejscu, z 16% zgodnością. Wyraźnie widać, że cechy, jakie wysuwają się na pierwszy plan w opisie psychologa, to pozytywny stosunek do ludzi, połączony ze spokojem, opanowaniem, zrównoważeniem, a także zawodowe kompetencje

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

zapewniające dyskrecję i dochowanie tajemnicy zawodowej. Obraz ten nie byłby jednak pełny bez uzupełnienia go o cechy negatywne najczęściej wymieniane przez badanych.

Lista przymiotników negatywnych nie jest odwrotnością listy określeń pozytywnych. Cechy negatywne i pozytywne dotyczą innych skal, nie odnoszą się więc do tych samych wymiarów. Cechy negatywne można podzielić zgodnie z charakterystyką typów ludzi nie nadających się na dobrych pracowników służb społecznych, zaproponowaną przez Alana Keitha-Lucasa (za: Davies, 1985). Wyróżnił on następujące cztery typy takich osób:

- (1) ludzie zainteresowani zdobywaniem wiedzy o człowieku, a nie służeniem człowiekowi, chłodni, obiektywni badacze ludzkości;
 - (2) ludzie z silną, uwarunkowaną osobistymi potrzebami potrzebą kontroli, wywyższania się i aprobaty;
 - (3) ludzie zainteresowani przede wszystkim odwetem i moralizowaniem;
 - (4) ludzie, którzy sami uporali się z podobnymi problemami, ale zapomnieli, ile ich ten wysiłek kosztował.
- Trzema pierwszymi z pośród powyższych typów posłużono się do klasyfikacji cech negatywnych, najczęściej wybieranych (powyżej 5%) przez badanych do opisu psychologa. Wydaje się, że układają się one w opis właśnie trzech takich typów: *badacza* – z dystansem, podejrzliwy, dziwny, skryty, chłodny, oschły, obojętny; *osoby władczej* – pewny siebie, przebiegły, władczy, nieprzewidywalny, manipulujący; *osoby mówcy* – zarozumiały, krytykujący, przemadrzały, stronniczy, podstępny. Trzeba dodać, że określenie: „pewny siebie” pojawiło się niemal w co drugiej ankiecie. Warto w tym miejscu wspomnieć o trudnościach interpretacyjnych związanych z parą: pewny siebie–nieśmiały. Określenie „pewny siebie” nie musi mieć negatywnego znaczenia, zresztą dotyczy to również nieśmiałości. W odniesieniu do osoby psychologa obie cechy uznano jednak za niepożądane i dlatego oba przymiotniki z pary znalazły się na liście cech negatywnych. To samo dotyczy par: władczy–uległy, naiwny–przebiegły, w których oba przymiotniki mają znaczenie negatywne. Zwraca uwagę to, że cechy właśnie z tych par znalazły się wśród najczęściej wybieranych określeń negatywnych.

Zestawienie w jeden obraz – dotychczas omawianych oddzielnie – cech negatywnych i pozytywnych może stawiać w innym świetle otrzymane wyniki. Jarymowicz (2001) mówi o spójności ewaluatywnej jako o cesze stereotypu, odrzuca tezę o koegzystowaniu w stereotypie cech pozytywnych i negatywnych. Autorka zwraca uwagę, że pewne cechy wchodzą do stereotypu jako element całego syndromu – zbioru cech powiązanych ze sobą ze względu na znak, pomimo ich niespójności deskryptywnej i logicznej. Cechy analizowane w zestawieniu mają inne znaczenie niż suma znaczeń pojedynczych cechy. Wydaje się, że używanie w opisie psychologa takich określeń, jak władczy, z dystansem czy pewny siebie obok uprzejmy, cierpliwy, spokojny, opanowany, życzliwy może zmieniać ich ogólny wydźwięk. Analiza zestawów cech, w jakich określenia negatywne i pozytywne wystąpiły w opisach, dałaby dodatkowe możliwości interpretacji.

Otrzymane wyniki zdają się nie potwierdzać jednoznacznie tezy o przewadze tzw. cech kobiecych w stereotypie zawodu psychologa. Pasujące do kobiecego stereotypu kategorie cech, takie jak empatia czy otwartość, ustępują w opisach miejsca określeniom dotyczącym siły *ego*, odpowiedzialności zawodowej, wiedzy i umiejętności, chociaż na pierwszym miejscu wymieniane są w nim cechy określające pozytywny stosunek do ludzi. Za to cechy negatywne wymieniane najczęściej to w większości stereotypowe cechy męskie, związane z dominacją, autonomią, agresją, pokazywaniem się. Może to oznaczać, że badani w dużej mierze postrzegają psychologów jako osoby wykonujące swój zawód, jako profesjonalistów przygotowanych do określonej pracy, ale pełniących swoją rolę w ramach instytucji, w strukturach urzędniczych, w mniejszym stopniu nastawionych na indywidualny kontakt z człowiekiem, pomoc i doradnictwo.

Stopień akceptacji cech stereotypu. Jak już stwierdzono, proporcja cech pozytywnych do negatywnych określeń w stereotypie nie zawsze jest dobrą miarą ustosunkowania do grupy czy też osoby, której dany stereotyp dotyczy. Nie tylko pojawiają się wątpliwości, czy w zestawie cech dane określenie stanowi zaletę czy wadę, ale też nie jest oczywiste, jakie emocje, a co za tym idzie – postawy wywołuje opisywany stereotyp. Jak wynika z badań Chlewińskiego (1992), istnieją stereotypy, w których przypisuje się członkom grupy cechy pozytywne przy stosunkowo negatywnych emocjach i niechęci do utrzymywania kontaktu. Sama analiza określeń pozytywnych i negatywnych składających się na opis danej grupy daje ograniczoną wiedzę, a tym samym mniejsze możliwości wnioskowania o zachowaniach, które mogą być ujawnione we wzajemnej interakcji. Stąd w badaniach nad stereotypami wprowadza się m.in. skalę do szacowania przez badanych stopnia akceptacji określonych cech. W narzędziach do pomiaru stereotypów stosuje się też zestawy par przymiotników połączonych skalą, tzw. dyferencjał semantyczny. Umożliwia to badanym tworzenie opisów poprzez stopniowanie natężenia danej cechy, a badaczowi pozwala na bardziej wnikliwą analizę. Jest to również metoda pozwalająca na obejście problemów w interpretacji pozytywnych przymiotników odnoszących się do nazw wymiarów cech. Zastosowanie opisanych rozwiązań metodologicznych, w przypadku repliki prezentowanych tu badań, wydaje się wskazane.

Różnice między dziećmi i dorosłymi w obrazie psychologa

Otrzymane wyniki analizy średnich w obu grupach wykazały istotne statystycznie różnice między dziećmi

a dorosłymi odnośnie do dwóch miar obrazu psychologa. Dzieci różniły się od osób dorosłych pod względem całkowitej liczby przymiotników zaznaczanych w opisach oraz liczby zaznaczanych przymiotników pozytywnych. W obu grupach średnie liczby wybieranych przymiotników negatywnych nie różniły się statystycznie. Dzieci, tworząc opisy psychologów, wybierały znacznie więcej określeń z listy, niż miało to miejsce w przypadku osób dorosłych. Wydaje się jednak, że nie wiąże się to z większym zróżnicowaniem w opisach dzieci, a raczej z ich większą szczegółowością. O ile dzieci identyfikowały psychologów jako daną grupę zawodową, o tyle nie dokonywały opisów uogólnionych, odnoszących się do całej grupy zawodowej. W swoich opisach kierowały się przykładem konkretnych osób, z którymi miały kontakt; zwykle była to jedna osoba, najczęściej psycholog szkolny. Dzieci charakteryzowały konkretną panią psycholog, z którą spotkały się w szkole lub w poradni. Rodzice, by ułatwić dzieciom wypełnienie ankiety, odwoływali się do ich doświadczeń, przywoływały przykłady konkretnych znanych dzieciom osób, mówiąc, że to byli psychologowie. Sami natomiast w większym stopniu odnosili swoje opisy do całej grupy zawodowej, chociaż z pewnością opierali się też na jednostkowych przykładach. Wskazuje na to także brak różnic pomiędzy grupą osób, które zetknęły się w życiu z psychologiem, a osobami, które żadnego psychologa nie miały okazji spotkać. Zwykle charakterystyki pojedynczych osób są bardziej szczegółowe, odnoszą się do większej liczby wymiarów i są mniej uproszczone niż te odnoszące się do grup. Opisane różnice ilościowe nie były związane z różnym ukierunkowaniem opisów dzieci i rodziców. Mimo różnej liczby cech pozytywnych w obu grupach, przeważały one zarówno w opisach dzieci, jak i rodziców; liczba negatywnych określeń była dużo mniejsza i w obu grupach nie różniła się statystycznie.

*

Analiza korelacji wyników dzieci i osób dorosłych ujawniła ciekawe zależności między wynikami dzieci i dorosłych. Przeprowadzona korelacja miar obrazu psychologa wykazała wysoką współzmiennność całkowitej liczby zaznaczonych przymiotników i liczby przymiotników pozytywnych oraz niższą, ale również istotną korelację zaznaczeń negatywnych między wynikami obydwu grup. Dalsza analiza, uwzględniająca podział osób badanych ze względu na płeć, ujawniła różnice wysokości współczynnika korelacji w grupach w związku z wprowadzeniem tej zmiennej. Okazało się, że istnieje wysoka dodatnia korelacja liczby całkowitej i liczby pozytywnych przymiotników między kobietami a dziećmi obojga płci, natomiast w przypadku określeń negatywnych wyniki kobiet korelują tylko z wynikami dziewczynek. Jeśli chodzi o wyniki korelacji z mężczyznami, to są one istotne tylko w przypadku dziewczynek i tylko w odniesieniu do ocen negatywnych. W przypadku określeń negatywnych nie ma różnic między średnimi w grupach, ale zbieżność wyników występuje tylko między osobami dorosłymi a grupą dziewczynek. Średnie liczby pozytywnych zaznaczeń w obu grupach wiekowych różni się od siebie, ale wyniki w grupie dzieci są związane z wynikami kobiet.

*

Podsumowując, liczba pozytywnych zaznaczeń u dzieci korelowała z wynikami kobiet; nie wystąpiła żadna istotna korelacja między dziećmi a mężczyznami, poza jedną – dotyczącą liczby zaznaczeń negatywnych między dziewczynkami a mężczyznami. Prezentowane wyniki nawiązują do badań prowadzonych przez Weigl nad podobieństwem stereotypów społecznych dzieci i rodziców. Autorka doszła do zaskakujących wniosków odnoszących się do różnic w poglądach dzieci i rodziców, a raczej niewielkiego podobieństwa między nimi. Otrzymane przez Weigl wyniki wykazały, że korelacje w przypadku dzieci i matek były rzadkie i niskie, chociaż częstsze niż korelacje poglądów dzieci i ojców. Siła korelacji rosła w przypadku, gdy poglądy dotyczyły kategorii mniej znanej lub nietypowego zjawiska. Chociaż na podstawie danych z prezentowanego badania można wnioskować o związku poglądów dzieci i dorosłych jedynie pod względem znaku i liczby zaznaczeń, to jednak pokazują one podobną tendencję. Widoczny jest bowiem związek opisów dzieci tylko z opisami kobiet, który w przypadku chłopców nie dotyczy cech negatywnych. Zbieżność opisów dzieci z mężczyznami odnosi się tylko do liczby cech negatywnych w opisach dziewczynek.

Z pewnością zebrane tu dane nie są wystarczające, by oceniać wpływ poglądów dorosłych na poglądy dzieci, jednak pojawiający się w nich układ wyników jest ciekawy i wart dalszej weryfikacji. Z jednej strony, ujawniona zbieżność wyników dzieci i kobiet wydaje się zgodna z przyjętym w psychologii założeniem o znaczącym wpływie postaw i przekonań rodziców na postawy i przekonania dzieci. Przy czym szczególnie duże znaczenie przypisuje się poglądom matek, co potwierdzałyby otrzymane wyniki. Z drugiej strony, zastanawiający jest niemal zupełny brak związku z wynikami mężczyzn. Można by doszukiwać się jego źródeł w podziale ról i obowiązków w rodzinie. Zwykle bowiem jest tak, że to matka prowadzi dziecko do psychologa, w większym stopniu współuczestniczy w jego życiu szkolnym, w którym coraz częściej pojawiają się psychologowie. Wydaje się też, że w sytuacjach problemowych matki są bardziej skłonne korzystać z pomocy psychologicznej niż ojcowie. Może właśnie takie wspólne doświadczenia zbliżają opinie dzieci i kobiet na temat psychologów. Charakterystyczny

OBRZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

jest rozkład wyników korelacji pomiędzy dziećmi i rodzicami pod względem znaku korelujących ze sobą cech. Korelacja cech pozytywnych pomiędzy dziećmi i kobietami oraz korelacja cech negatywnych pomiędzy dziewczynkami a mężczyznami oddaje zgodny ze schematem ról płciowych podział na krytycznych mężczyzn i empatyczne, wrażliwe społecznie kobiety. Możliwe jest, że ojcowie są bardziej skłonni do ewentualnej krytyki, a matki do wyrażania pozytywnych sądów, co wpływa na to, że używane przez dzieci w opisach różne pod względem znaku określenia związane są z każdym z rodziców osobno. W przedstawianych wynikach teza ta znajduje potwierdzenie tylko w układzie wyników dziewczynek, ponieważ tylko w ich przypadku wystąpiła korelacja z mężczyznami. Ciekawe jest również to, że istotne korelacje wyników chłopców dotyczą jedynie korelacji cech pozytywnych w opisach matek. Liczba przymiotników negatywnych zaznaczanych przez chłopców nie koreluje z żadnym z pozostałych wyników. Ponieważ chłopcy i dziewczynki nie różnią się pod względem liczby zaznaczanych przymiotników negatywnych, natomiast istnieją różnice między dziećmi w korelacjach z wynikami osób dorosłych, może to być związane z różnicami między dziećmi w sposobach zdobywania wiedzy o świecie. O ile dziewczynki są bardziej wyczułone na to, co mówią rodzice, nastawione na odbieranie od nich informacji, bardziej empatyczne, o tyle chłopcy raczej sami generują cechy negatywne, zwracają uwagę na inne aspekty rzeczywistości i inaczej je oceniają.

Przeprowadzona analiza jakościowa opisów dzieci i dorosłych pokazuje dosyć dużą zgodność w wyborach poszczególnych przymiotników. Rozkład częstości zaznaczeń kolejnych cech w każdej z badanych grup wykazał jednak pewne różnice między rangami w grupie dorosłych i dzieci. Ze względu na trudności metodologiczne, dla opisanego rozbieżności przyjęto umowny próg różnicy między wartościami rang, równy 5. Na tej podstawie oddzielono zestaw cech częściej wybieranych w jednej grupie w porównaniu z drugą grupą. Do cech, które częściej były wskazywane przez dzieci, należą: miły, sympatyczny, przyjazny, towarzyski, mądry, rozumiejący, porządny, sprawiedliwy, skuteczny, pracowity, bezpieczny, poważny, otwarty, ugodowy, ufny, uczuciowy, zwyczajny, pokorny. Wśród przymiotników, które częściej wybierali rodzice, znalazły się następujące określenia: dyskretny, zrównoważony, dociekliwy, sumienny, bezstronny, bezpośredni. Uwagę zwraca przede wszystkim to, że są to cechy odwołujące się do innych obszarów działalności psychologa. Wydaje się, że dzieci kładą większy nacisk na stosunki interpersonalne, na jakość kontaktu z psychologiem, ale też na jego moralność. Rodzice natomiast większą uwagę zwracają na kompetencje i odpowiedzialność zawodową. Obie listy pokazują, że inne są potrzeby dzieci i dorosłych dotyczące kontaktu z psychologiem. W tym układzie cech można doszukiwać się też odpowiedzi na pytanie o oczekiwania formułowane pod adresem psychologa. Natomiast analiza cech negatywnych pozwala lepiej zrozumieć obawy członków każdej z grup uzewnętrzniane w kontaktach z psychologiem. W swoich opisach dzieci częściej wymieniały cechy: dziwny, niepoważny, nieczuły, natomiast dorośli – krytykujący, chłodny, oschły. Jeżeli na podstawie tych danych można pokusić się o wyciąganie wniosków na temat obaw osób biorących udział w badaniu, to wydaje się, że odnośnie do psychologa dotyczą one wyważonego, zdystansowanego podejścia, związanego z ukrytymi, niejasnymi intencjami, nastawionego na pouczanie i krytykę.

*

Przedstawione w tym artykule badania empiryczne miały na celu udzielenie odpowiedzi na dwa pytania badawcze. Pierwsze dotyczyło kwestii, jaki jest obraz psychologa – pozytywny czy negatywny – i na ile jest on uwarunkowany wcześniejszymi kontaktami z przedstawicielami tej grupy zawodowej. Zgromadzone wyniki wskazują, że obraz psychologa jest pozytywny; świadczy o tym zdecydowana przewaga cech pozytywnych nad negatywnymi w opisach tej grupy zawodowej. Obraz psychologa ma charakter stereotypu, ponieważ nie różnicuje osób mających od osób nie mających styczności z psychologami. Jednocześnie wystąpiła duża zgodność między badanymi w wyborach poszczególnych przymiotników, zwłaszcza pozytywnych. Zbiór cech, które badani wybierali najczęściej, składających się na opis psychologa, był bardzo liczny. Najczęściej wymieniane określenia dotyczyły kategorii *pozytywny stosunek* (przymiotniki: uprzejmy, miły, sympatyczny, przyjazny, życzliwy, ciepły). Na drugim miejscu znalazły się cechy odnoszące się do kategorii *silne „ego”*. Należą do nich: cierpliwy, spokojny, opanowany, zrównoważony, dociekliwy. Trzecią grupę stanowiły przymiotniki z kategorii *odpowiedzialność zawodowa*, np. godny zaufania, dyskretny, odpowiedzialny, rozważny. W dalszej kolejności badani wybierali określenia z kategorii *wysokie walory ogólnoludzkie*, czyli zaangażowany, tolerancyjny, sprawiedliwy, oraz *wiedza i umiejętności zawodowe*: pomocny, mądry, porządny, skuteczny, a także określenia z kategorii *emпатия*: słuchający, rozumiejący. Cechy negatywne odnoszące się do obrazu psychologa podzielono zgodnie z opisami trzech typów ludzi nie spełniających wymagań stawianych pracownikom służb społecznych. Pierwszy z nich to typ *badacza*. Opisują go następujące przymiotniki: z dystansem, podejrzliwy, dziwny, skryty, chłodny, oschły, obojętny. Drugi to typ *osoby władczej*: pewny siebie, przebiegły, władczy, nieprzewidywalny, manipulujący, zaś trzeci – typ *mówcy*: zarozumiały, krytykujący, przemądrzały, stronniczy, podstępny. Można powiedzieć, że obraz psychologa jest zdecydowanie pozytywny, chociaż w jego opisie występują także cechy negatywne.

Kolejny problem badawczy dotyczył kwestii, czy dzieci i osoby dorosłe różnią się między sobą pod względem liczby wybieranych przymiotników pozytywnych i negatywnych. W opisach psychologa dzieci używały więcej cech pozytywnych, a różnice między średnimi zaznaczeń negatywnych w obu grupach okazały się nieistotne statystycznie. Przeprowadzona analiza obrazu psychologa, uwzględniająca płeć badanych, wykazała korelacje liczby pozytywnych przymiotników w opisach kobiet i dzieci, a także dwie istotne korelacje liczby cech negatywnych: dziewczynek i kobiet oraz dziewczynki i mężczyzn. Analiza częstości odpowiedzi w obu grupach pozwoliła na wyodrębnienie cech częściej używanych w każdej z nich do opisu psychologa. Przymiotniki częściej wybierane przez dzieci to m.in. miły, sympatyczny, przyjazny, towarzyski, mądry, rozumiejący, porządny, sprawiedliwy, dziwny, niepoważny, nieczuły. Wśród przymiotników, które częściej wskazywali rodzice, znalazły się następujące określenia: dyskretny, zrównoważony, dociekliwy, sumienny, bezstronny, bezpośredni, krytykujący, chłodny, oschły.

Można powiedzieć, że ukierunkowanie obrazu psychologa u dzieci i dorosłych jest takie samo, natomiast dzieci używają do opisu większej liczby przymiotników pozytywnych. Wydaje się, że dzieci przywiązują większą wagę do kategorii cech odnoszących się do relacji z psychologiem i jakości kontaktu. Rodzice natomiast kładą większy nacisk na jego kompetencje i odpowiedzialność zawodową. Wyniki dotyczące związku miar obrazu psychologa u dzieci i dorosłych są ciekawe i wskazują na ograniczone podobieństwo tych grup. Istnieją zależności między liczbą przymiotników pozytywnych w opisach dzieci i kobiet oraz liczbą przymiotników negatywnych w opisach dorosłych i dziewczynki.

Na zakończenie warto jeszcze raz wrócić do omówienia czynników, które mogły wpłynąć na otrzymane wyniki. Chodzi przede wszystkim o dobór grupy badanej i warunków, w jakich odbywało się badanie. Osoby badane były ochotnikami, członkami rodzin, którzy wyrazili zgodę na przeprowadzenie badania w swoich domach. Ta szczególna sytuacja, w jakiej badani mieli indywidualny kontakt z przedstawicielką opisywanej grupy zawodowej – we własnym domu, miała z pewnością wpływ na sformułowane przez nich oceny, zwłaszcza w przypadku osób, które wcześniej nie zetknęły się z psychologiem. Fakt, że osoby badane były członkami tych samych rodzin, zwiększa wzajemne podobieństwo poglądów i zbieżność między nimi. Z pewnością ogranicza to możliwość generalizowania wniosków na inne, nie spokrewnione grupy dzieci i dorosłych.

Ogólnie z otrzymanych wyników wylania się obraz psychologa zgodny z wymogami, jakie stawia kodeks etyki zawodowej. Jeśli ten opis potraktujemy jako rzeczywiste odbicie tego, jak badani postrzegają psychologa, to jest to optymistyczne. Gdy jednak spojrzymy nań jako na listę oczekiwań wobec psychologów, w mniejszym bądź większym stopniu wynikających ze stereotypu roli zawodowej albo nawet z doświadczenia osób badanych, to trzeba powiedzieć, że wymagania są wysokie i może trudno byłoby im sprostać. Otwarte pozostaje wciąż pytanie, w jakim stopniu ludzie gotowi są korzystać z pomocy psychologicznej i w jakich sytuacjach byłiby skłonni zgłosić się po nią. Tu dotykam innej bardzo istotnej sprawy związanej ze znajomością wśród osób badanych specyfiki zawodu psychologa. Przywoływane wcześniej badania Szczukiewicza pokazują, że badani przywiązują czasem niewielką wagę do elementów uważanych w pracy psychologa za podstawowe, takich jak samoświadomość czy

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

osobiste doświadczenie. Wydaje się, że nieznanymi i niejasnymi metodami pracy psychologicznej może powodować u niektórych badanych opory lub też zwykły strach przed nieznanymi i niejasnymi metodami pracy psychologa, ukrywającego się w zaciszu gabinetu, w poradni, za szeregiem testów, licznymi pytaniami i kamienną miną. Choć – jak wskazuje prezentowane tutaj badanie – tego typu obawy pojawiają się rzadko, ale nie można o nich zapomnieć. Negatywne cechy – czy to świadczące o obawach, czy o złych doświadczeniach – pojawiły się w opisach w mniejszym stopniu, mają one jednak dużą wymowę. Zwłaszcza że pojawiły się w opisach osób mających ogólnie pozytywny stosunek do psychologów. Jeżeli w co drugim opisie psychologa pojawia się cecha „pewny siebie”, w co piątym „z dystansem”, to stawia to w innym świetle pozostałe, pozytywne cechy. Można powiedzieć, że stanowią one przysłowiową „łyżkę dziegciu w beczce miodu” dla psychologów czytających ten artykuł.

KATARZYNA SZYBIŃSKA, DOMINIKA MROCZKOWSKA, ZUZANNA TOEPLITZ

ANEKS

METRYCZKA (właściwie proszę otoczyć kółkiem):

Płeć K M

Rodzic / dziecko

Miałam/em kontakt z psychologiem w jego roli zawodowej TAK NIE

Mam znajomego, który jest psychologiem TAK NIE

INSTRUKCJA

Poniżej znajduje się lista przymiotników. Proszę zaznaczyć przymiotniki, które najlepiej opisują psychologa – najważniejsze jest pierwsze skojarzenie.

JAKI JEST PSYCHOLOG...?

W każdym punkcie listy znajduje się przymiotnik i jego przeciwieństwo np.: dobry-zły.

Można wybrać dowolną liczbę przymiotników z listy. Jeżeli w danej parze znajduje się przymiotnik pasujący do opisu psychologa, proszę go podkreślić, pamiętając, że z pary można wybrać tylko jeden przymiotnik.

LISTA PRZYMIOTNIKÓW

1. Towarzyski – nietowarzyski
2. Niespokojny – spokojny
3. Uprzejmy – nieuprzejmy
4. Ciepły – chłodny
5. Ufny – podejrzliwy
6. Godny zaufania – niegodny zaufania
7. Solidny – niesolidny
8. Porządny – niedbały
9. Sumienny – niesumienny
10. Zaangażowany – obojętny
11. Łatwowierny – dociekliwy
12. Nietolerancyjny – tolerancyjny
13. Uczuciowy – oschły
14. Pracowity – leniwy
15. Rozważny – nierozważny
16. Odpowiedzialny – nieodpowiedzialny
17. Nieprzewidywalny – przewidywalny
18. Porywczy – opanowany
19. Miły – niemiły
20. Mądry – głupi
21. Przemądrzały – pokorny
22. Bezstronny – stronniczy
23. Dyskretny – niedyskretny
24. Pomocny – szkodzący
25. Wrażliwy – nieczuły
26. Prawdomówny – nieszczerzy
27. Bezpieczny – zagrażający

OBRAZ PSYCHOLOGA W OCZACH NIEPSYCHOLOGÓW

- 28.Przebiegły – naiwny
- 29.Podstępny – prostolinijny
- 30.Z dystansem – bezpośredni
- 31.Sympatyczny – niesympatyczny
- 32.Sprawiedliwy – niesprawiedliwy
- 33.Władczy – uległy
- 34.Zarozumiały – skromny
- 35.Pewny siebie – nieśmiały
- 36.Skuteczny – nieskuteczny
- 37.Krytykujący – wyrozumiały
- 38.Chciwy – bezinteresowny
- 39.Wrogą – przyjazny
- 40.Złośliwy – życzliwy
- 41.Cierpliwy – niecierpliwy
- 42.Zrównoważony – niezrównoważony
- 43.Praktyczny – niepraktyczny
- 44.Kłótniwy – ugodowy
- 45.Dziwny – zwyczajny
- 46.Poważny – niepoważny
- 47.Gadatliwy – słuchający
- 48.Rozumiejący – krytykujący
- 49.Konsekwentny – niekonsekwentny
- 50.Pokorny – zarozumiały
- 51.Manipulujący – nie manipulujący
- 52.Otwarty – skryty
- 53.Samokrytyczny – zarozumiały
- 54.Omylny – nieomylny

BIBLIOGRAFIA

- Bem, S. L. (2000). *Męskość, kobiecość. O różnicach wynikających z płci*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Chlewiński, Z. (1992). Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. [W:] I. Kurcz, Z. Chlewiński (red.), *Stereotypy i uprzedzenia* (s. 3-40). Warszawa: IP PAN.
- Davies, M. (1985). Czerpanie przez pracownika socjalnego z zasobów własnego „Ja”. [W:] J. Kwaśniewski (red.), *Praca socjalna, pomoc społeczna* (s. 109-113). Warszawa: Internat.
- Gough, H. G., Heilbrun, A. B. (1965). *The Adjective Check List. Manual*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Jarymowicz, M. (2001). W poszukiwaniu przesłanek sztywności stereotypów. [W:] M. Kofta, A. Jasińska-Kania (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe* (s. 27-41). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jones, E. E., Gerard, H. B. (1967). *Foundations of social psychology*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Kurcz, I. (1995). *Zmienność i nieuchronność stereotypów*. Warszawa: IPiS PAN.
- Lazari-Pawłowa, I. (1971). Etyki zawodowe jako role społeczne. [W:] A. Sarapata (red.), *Etyka zawodowa* (s. 32-72). Warszawa: Książka i Wiedza.
- Łuczyńska, M. (1998). Odpowiedzialne pomaganie. [W:] W. Kaczyńska (red.), *O etyce służb społecznych* (s. 74-94). Warszawa: Wydawnictwo IPSiR UW.
- Olech, A. (1998). Pracownicy służb społecznych. [W:] W. Kaczyńska (red.), *O etyce służb społecznych* (s. 96-115). Warszawa: Wydawnictwo IPSiR UW.
- Skarżyńska, K. (1981). *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szarota, P. (1995). Polska Lista Przymiotnikowa. Narzędzie do diagnozy pięciu wielkich czynników osobowości. *Studia Psychologiczne*, 33, 227-255.
- Szczukiewicz, P. (2003). Pomoc psychologiczna – oczekiwania. *Remedium*, 4, 6, 14-15.
- Weigl, B. (1995). Similarity between parents' and children's social stereotypes. *Polish Psychological Bulletin*, 26, 2, 161-174.
- Weigl, B. (1999). *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży*. Warszawa: WIP PAN.
- Wojciszke, B. (1991). *Procesy oceniania ludzi*. Poznań: Wydawnictwo Nacom.
- Wojciszke, B. (red.) (2002). *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.